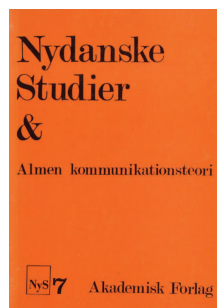

NyS

Titel:	En studie i begrebet sætningsrealitet
Forfatter:	Otto Glismann
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier</i> & <i>Almen kommunikationsteori</i> 7, 1974, s. 98-129
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Otto Glismann

EN STUDIE I BEGREBET SÆTNINGSREALITET

"Han interesserer sig ikke for teori, hvad man ikke kan fortænke ham i".

Den syntaktiske konstruktion jeg har forsøgt at beskrive i det følgende er hvad man plejer at kalde en parentetisk relativsætning, specielt den type der viser tilbage til hele den foregående sætning (se eksemplet i overskriften).

En sådan konstruktion kan som bekendt skrives om, så oversætning og undersætning bliver hver sin helsætning, og som nogen har fremhævet ¹⁾ kan et eksempel som det i overskriften også vendes om, således at det der før var oversætning nu bliver undersætning, og omvendt.

Med overskriftens eksempel kan man altså etablere følgende 3 varianter:

- 1) Han interesserer sig ikke for teori, og det kan man ikke fortænke ham i
- 2) Man kan ikke fortænke ham i, at han ikke interesserer sig for teori
- 3) Han interesserer sig ikke for teori, hvad man ikke kan fortænke ham i

Man får imidlertid ingen steder at vide under hvilke betingelser det er muligt at foretage en sådan omskrivning i 3 varianter; ja, undertiden fremstilles det som om der var fri omskrivningsmulighed, således at en oversætning der styrer en at-sætning altid kan vendes om, så at-sætningen bliver en selvstændig sætning og oversætningen en hvad-sætning. ²⁾

Det er jo imidlertid ikke tilfældet. I det følgende vil vi først vise

- a) at den situation, hvor et det i en helsætning henviser til hele den foregående sætning (som f. eks. i 1)) dækker over to helt forskellige relationer mellem sætningerne.

- b) at kun den ene af disse svarer til en hvad-sætningskonstruktion.
- c) og at de to helsætningskonstruktioner svarer til en forskel i de tilsvarende at-sætningers semantiske status (eller realitetsværdi), en forskel der jo bestemmes af den konstruktion der dominerer at-sætningen.

Ved inddragning af begreberne faktivitet og præsupposition forsøger vi at beskrive denne forskel, og vi slutter med at berøre, hvordan propositionen i en selvstændig konstaterende sætning på tilsvarende måde kan domineres af modale og adverbielle realitetsmodifikatorer.

I et tillæg til artiklen sættes denne specielle hvad-konstruktion i relation til parentetiske hvad-sætninger i øvrigt.

Sideordnet eller ikke-sideordnet helsætningskompleks

Det første jeg vil belyse er den påstand der går ud på, at når vi har to helsætninger A og B med det forhold til hinanden, at et det i B henviser til hele A, så er det altid muligt at omskrive komplekset på to måder:

- 1) sådan at B bliver en hvad-sætning knyttet til A
- 2) sådan at A bliver en at-sætning knyttet til B

Eksempelvis:

- 1) A.B Alle kunne ikke være med. Det havde NN længe været klar over
- 2) A(b) Alle kunne ikke være med, hvad NN længe havde været klar over
- 3) B(a) NN havde længe været klar over, at alle ikke kunne være med.

Det vi her har foretaget er det man har kaldt nedskrivning af en sætning; den modsatte procedure, fra 3) og 2) til 1) kaldes opskrivning. Og sådanne omskrivninger skulle som sagt altid være mulige (se NYs I, side 45).

Og det går jo også i nogle tilfælde:

- B(a) Man kan godt forstå, at han følte sig alene
 A.B Han følte sig alene. Det kan man godt forstå
 A(b) Han følte sig alene, hvad man godt kan forstå
- B(a) Det glæder mig, at han ikke vil komme
 A.B Han vil ikke komme. Det glæder mig
 A(b) Han vil ikke komme, hvad der/hvilket glæder mig
- B(a) Jeg ved fra min søster, at han ikke er til at stole på
 A.B Han er ikke til at stole på. Det ved jeg fra min søster
 A(b) Han er ikke til at stole på, hvad jeg ved fra min søster

Men i mange andre tilfælde går det ikke:

- B(a) Vi tror, at han kan klare den opgave
 A.B Han kan klare den opgave. Det tror vi
 A(b) * Han kan klare den opgave, hvad vi tror
- B(a) Peter mener, at sætningen er determinativ
 A.B Sætningen er determinativ. Det mener Peter
 A(b) * Sætningen er determinativ, hvad Peter mener
- B(a) Jeg ved, at hun har det svært
 A.B Hun har det svært. Det ved jeg
 A(b) * Hun har det svært, hvad jeg ved
- B(a) Det er rigtigt, at han er meget dygtig
 A.B Han er meget dygtig. Det er rigtigt
 A(b) * Han er meget dygtig, hvad der/hvilket er rigtigt

B(a) Han siger, at hun kan klare den opgave
 A.B Hun kan klare den opgave. Det siger han
 A(b) * Hun kan klare den opgave, hvad han siger

B(a) Man må give ham ret i, at økonomien er stram
 A.B Økonomien er stram. Det må man give ham ret i
 A(b) * Økonomien er stram, hvad man må give ham ret i

Ved en nærmere analyse af eksemplerne viser det sig at omskrivningen $AB \rightarrow A(b)$ lader sig gøre i de tilfælde hvor der mellem A og B kan indsættes et og eller et men.

A og B Han følte sig alene. Og det kan man godt forstå
 A(b) Han følte sig alene, hvad man godt kan forstå

A og B Han er ikke til at stole på. Og det ved jeg fra hans søster
 A(b) Han er ikke til at stole på, hvad jeg ved fra hans søster

A og B Han tog sin bror med. Men/og det havde han fortalt på forhånd
 A(b) Han tog sin bror med, hvad han havde fortalt på forhånd

A og B Han mente noget med sin kritik. Og det har jeg længe vidst
 A(b) Han mente noget med sin kritik, hvad jeg længe har vidst

A og B Han interesserer sig ikke for teori. Men det kan man ikke bebrejde ham
 A(b) Han interesserer sig ikke for teori, hvad man ikke kan bebrejde ham

A og B Han er kommet. Men det var jeg ikke klar over
 A(b) Han er kommet, hvad jeg ikke var klar over

Men derimod aldrig i de tilfælde hvor der ikke kan indsættes en sideordnende konjunktion:

A.B Hun har det svært. Det ved jeg

A og B * Hun har det svært. Og det ved jeg

A(b) * Hun har det svært, hvad jeg ved

A.B Økonomien er meget stram. Det må man give ham ret i

A og B * Økonomien er meget stram. Og det må man give ham
ret i

A(b) * Økonomien er meget stram, hvad man må give ham
ret i

A.B Han er altid så flink. Det er rigtigt

A og B * Han er altid så flink. Og det er rigtigt

A(b) * Han er altid så flink, hvad der/hvilket er rigtigt

A.B Vi bliver færdige inden jul. Det regner jeg med

A og B * Vi bliver færdige inden jul. Og det regner jeg med

A(b) * Vi bliver færdige inden jul, hvad jeg regner med

Og endelig en kombination af et muligt og et ikke muligt tilfælde:

C(b(a)) Man må give ham ret i, at det er skandaløst,
at "Astma 5" ikke bliver spillet

A og B.C "Astma 5" bliver ikke spillet. Og det er skandaløst. Det må man give ham ret i

A(b).C "Astma 5" bliver ikke spillet, hvad der/hvilket
er skandaløst. Det må man give ham ret i

Det er her muligt at indsætte og mellem A og B, og B kan da også omskrives til en hvad-sætning.

Men det er ikke muligt at indsætte og mellem B og C, og C kan da heller ikke omskrives til en hvad-sætning.

Den hvad-konstruktion vi her behandler er altså synonym med en sideordningsforbindelse.

Det udgangspunkt vi valgte: et kompleks af to helsætninger A og B, der har det forhold til hinanden, at en størrelse i B henviser til hele A-sætningen, ser altså ud til at dække over to forskellige forbindelsestyper hvis forløbige kendetegn er at den ene (A og B) er en sideordningsforbindelse, mens den anden ikke er det. Og den hvad-konstruktion vi behandler er altså synonym med sideordningsforbindelsen. (A og B = A hvad B).

A.B uden mulighed for sideordningskonjunktion:

A

Han kommer i morgen
Han er syg
Han kom i går
Anna kan svømme

B

Det ved jeg
Det tror jeg/hun/de
Det er jeg ikke i tvivl om
Det mener jeg/hun
Det regner vi med
Det siger hun/de
Det har Peter ret i

A og B hvor sideordning altid er mulig:

Han kommer i morgen
Han er syg
Han kom i går
Anna kan svømme

men det har jeg ikke sagt
til Peter
og det har jeg længe vidst
men det vidste Peter ikke
og det troede jeg ikke
og det glæder mig
og det ved Lise godt

og hvor det så også er muligt at omskrive til en parentetisk hvad-sætning:

Han kommer i morgen
Han er syg

Han kom i går
Anna kan svømme

hvad jeg i øvrigt ikke har sagt
til Peter
hvad jeg længe har vidst
hvad Peter forresten ikke
vidste
hvad jeg sgu ikke troede
hvad der nu glæder mig
hvad Lise jo godt ved ³⁾

Spørgsmålet bliver nu hvad der ligger bag dette foreløbige kendetegn. I det følgende vil vi først se på hvad der semantisk og syntaktisk karakteriserer de to forbindelsestyper, og derefter gøre rede for hvilke verbalkonstruktioner der kan fungere som B-sætning i den ene og den anden type, når A-sætningen er en konstaterende sætning.

En styrende eller en ikke-styrende B-sætning

Ser vi på betydningsrelationen mellem A-sætningen og B-sætningen i de to typer viser der sig en tydelig modsætning.

(1)	A.B.	a) Han kommer i morgen. Det ved jeg
b) Han kommer i morgen. Det tror jeg
(2)	A og B	a) Han kommer i morgen. Men det troede jeg ikke
b) Han kommer i morgen. Men det vidste jeg ikke

I eksemplerne under (1) er det klart at B-sætningen griber tilbage og påvirker A-sætningens realitet. Indholdet af A-sætningen skifter fra at være en sandhed i det univers den talende skaber til at være en formodning. Det er derimod ikke tilfældet i eksemplerne under (2). Der har A-sætningen, ganske uafhængigt af hvad der står efter sideordningskonjunktionen, sin fulde realitet.

Det ses måske tydeligst, hvis vi vælger et eksempel hvor den samme proposition fungerer henholdsvis som styrende og som ikke-styrende B-sætning.

A.B.	(1)	Hun kommer i morgen. Det siger Peter (i al fald)
A og B	(2)	Hun kommer i morgen. Og det siger Peter også

I eksempel (1) bliver A-sætningen i den talendes univers til en formodning på grund af B-sætningen. I eksempel (2) fremtræder A derimod som et faktum, som den talende står inde for, et faktum der så i øvrigt passer med "Peters udsagn".

Læg mærke til at det i (2) er nødvendigt med et også; det markerer at en anden end Peter - nemlig den talende - så at sige har overtaget ansvaret for indholdet af A-sætningen.

En væsentlig forskel mellem de to typer er altså, at den B-sætning der ikke er sideordnet med A-sætningen, dominerer eller styrer denne. Når B-sætningen er sideordnet med A-sætningen, er der ikke tale om en sådan styring. Hvad der i så fald styrer A-sætningen skal vi vende tilbage til.

At der er tale om en styring i den ikke-sideordnede type (A.B), men ikke i den sideordnede (A og B) viser sig også ved, at visse af de afhængigheder der gælder for verbalkonstruktioners kombination med at-sætninger eller om-sætninger går igen i den ikke-sideordnede type, men ikke i den sideordnede.

- B(a)
- (1) Jeg ved, at hun kommer
 - (2) Jeg ved ikke, om hun kommer
 - (3)* Jeg ved ikke, at hun kommer ⁴⁾
 - (4) Jeg vil gerne vide, om hun kommer
 - (5)* Jeg vil gerne vide, at hun kommer

Til hver af de ovenstående 5 sætninger svarer følgende 5 sætningskomplekser. Hvert kompleks skal her og i det følgende forstås som én persons replik. Der er ikke tale om replikskifte.

- A.B
- (1) Hun kommer. Det ved jeg
 - (2) Kommer hun? Det ved jeg ikke
 - (3)* Hun kommer. Det ved jeg ikke ⁴⁾
 - (4) Kommer hun? Det vil jeg gerne vide
 - (5)* Hun kommer. Det vil jeg gerne vide

Denne begrænsning der gælder for vide's kombination med at-sætning, ophæves hvis vi ændrer tempus eller person.

- B(a)
- Jeg vidste godt, at hun kom
 - Jeg vidste ikke, at hun kom

og disse eksempler svarer så også til en A og B konstruktion

Hun kom. Og det vidste jeg godt
 Hun kom. Men det vidste jeg ikke

og med 3. person (= uden begrænsning)

- B(a) (1) Peter ved, at Lise kommer
 (2) Peter ved ikke, at Lise kommer
 (3) Peter ved, om Lise kommer
 (4) Peter ved ikke, om Lise kommer

Disse 4 eksempler er interessante, fordi en beskrivelse af deres kontrastive betydning gør det nødvendigt at inddrage den talendes (afsenderens) forhold til indholdet af den afhængige sætning. Omsat til et kompleks af helsætninger kan betydningen af de pågældende sætninger f. eks. udtrykkes på følgende måde:

A og B (eller rettere A.B.^o og B)⁵⁾

	A	B ^o	B
(1)	Lise kommer.	Det ved jeg.	Og det ved Peter
(2)	Lise kommer.	Det ved jeg.	Men det ved Peter ikke
(3)	Kommer Lise?	Det ved jeg ikke.	Men det ved Peter
(4)	Kommer Lise?	Det ved jeg ikke.	Og det ved Peter heller ikke

Den afhængighed vi lige har set ved verbet vide (når det står i præsens og har jeg som subjekt) gælder jo mange andre, semantisk beslægtede konstruktioner som f. eks. nedenstående:

- B(a) Det er vist usikkert, om han kommer
 Det er vist sikkert, at han kommer
 * Det er vist usikkert, at han kommer
 * Det er vist sikkert, om han kommer

og omsættes de til helsætningskomplekser får vi igen den type, hvor der ikke kan indsættes sideordningskonjunktioner, og med de samme begrænsninger.

- A.B Kommer han? Det er vist usikkert
 Han kommer. Det er vist sikkert
 *Han kommer. Det er vist usikkert
 *Kommer han? Det er vist sikkert

og

- B(a) Jeg er ikke i tvivl om, at hun kommer
 Jeg er i tvivl om, hvorvidt hun kommer
 *Jeg er i tvivl om, at hun kommer

- A.B Hun kommer. Det er jeg ikke i tvivl om
 Kommer hun? Det er jeg i tvivl om
 *Hun kommer. Det er jeg i tvivl om

men ændres tempus ophæves afhængigheden og vi får en sideordningskonstruktion.

- A og B Hun kommer. Og det har jeg heller ikke været i tvivl om
 Hun kommer. Og det var jeg ellers i tvivl om

De foregående eksempler peger på at A.B-forbindelsen (altså den hvor B-sætningen definerer A-sætningens realitetsværdi) altid er sådan beskaffen, at når A-sætningen er fremsættende, så er B-sætningen altid bekræftende. Det er da også en generel regel.

A.B. forbindelser som følgende:

- * Han kommer. Det tror jeg/Peter ikke
- * Han kommer. Det ved jeg/Peter ikke
- * Han kommer. Det mener jeg/Peter ikke
- * Han kommer. Det er jeg/Peter i tvivl om

er altså ikke mulige.

Sætninger som:

Jeg tror/mener/håber ikke, at han kommer

uden modsætningstryk på enten subjekt eller verbal er jo også altid blevet beskrevet som afledt af:

Jeg tror/mener/håber, at han ikke kommer.

Tilbage bliver så de tilfælde med modsætningstryk f.eks.

Jeg tror ikke, at han kommer.

Men en sådan sætning vil jo netop omsat til et helsætningskompleks svare til

A og B Han kommer. Det tror x, men det tror jeg ikke
x tror, at han kommer, men det tror jeg ikke

Hvis vi kalder den verbalkonstruktion der kan have en at-sætning som argument, for z

og indholdet af at-sætningen for y,

samt det humane argument til z for x

eks.: Peter (x) glæder sig over (z), at det er sommerferie (y)

kan vi summere de foregående iagttagelser i følgende:

Vi har set at helsætningskomplekset

y, det z x

dækker over to situationer

(1) y, og/men det z x

hvor de to sætninger er sideordnede og hvor vi kan foretage omskrivningen

y, og/men det z x \Leftrightarrow y, hvad x z

I dette tilfælde er y altid en realitet for den talende, og z -konstruktionen kan være bekræftende eller benægtende og have forskellige tempusformer.

(2) y , det z x

uden mulighed for omskrivning til et hvad-sætningskompleks. Her er de to sætninger ikke sideordnede, den sidste sætning styrer den første, idet realiteten af y bestemmes af det z x -sætningen. Denne sætning er altid bekræftende.

Faktivitet

Det næste spørgsmål bliver så, hvad der karakteriserer de verbalkonstruktioner der kan indgå i den sideordnede konstruktion og dermed i en hvad-sætning, fra de øvrige verbalkonstruktioner der har en konstaterende at-sætning som argument.

Besvarelsen af dette spørgsmål viser sig at hænge meget nøje sammen med de semantiske begreber præsupposition (forudsætning) og assertion (påstand eller udsagn) sådan som de benyttes f.eks. af Paul og Carol Kiparsky i artiklen Fact⁶).

K. og K. inddeler i denne artikel de verbalkonstruktioner der kan have en at-sætning som argument i to grupper: En såkaldt faktiv gruppe og en ikke-faktiv gruppe. Et eksempel på en faktiv konstruktion (med at-sætningen som subjekt) er:

Det er interessant, at man vælger Jensen

Ligeledes er:

det er kedeligt/tragisk/spændende/det ærgrer x

eksempler på faktive verbalkonstruktioner.

Heroverfor står:

Det er sandsynligt, at man vælger Jensen

ligesom:

det er sikkert/muligt/sandt/det ser ud til/det viser sig

som eksempler på ikke-faktive konstruktioner.

Argumenterne for denne to-delning er syntaktiske, idet K. og K. kan påvise forskellige syntaktiske omskrivningsmuligheder og begrænsninger som karakteristiske for enten den faktive eller den ikke-faktive gruppe. Det vil i denne sammenhæng føre for vidt at gå nærmere ind på disse forhold - en del af dem fungerer slet ikke på dansk - men et enkelt skal nævnes.

Sætningen:

Det er interessant, at man valgte Jensen

kan omskrives til:

Det, at man valgte Jensen, er interessant

og denne omskrivning kan foretages med alle tilsvarende faktive konstruktioner.

Det, at man valgte Jensen, ærgrer mig/er kedeligt/o.s.v. Men det kan ikke lade sig gøre ved de ikke-faktive konstruktioner. ⁷⁾

Det er sandsynligt, at man valgte Jensen

* Det, at man valgte Jensen, er sandsynligt/sandt/muligt

På tilsvarende måde kan man opstille faktive og ikke-faktive kategorier for de verbalkonstruktioner der tager en at-sætning som objekt.

Faktive er f.eks.:

- x beklager at y
- x tager i betragtning at y
- x overser at y
- x ved at y
- x glemmer at y
- x glæder sig over at y

og ikke-faktive er:

- x anfører at y
- x påstår at y
- x forestiller sig at y
- x tror at y
- x mener at y
- x siger at y
- x fortæller at y

Forudsætning, præsupposition

Modsætningen faktiv - ikke-faktiv, der som sagt er opstillet på syntaktiske kriterier, modsvares af en semantisk modsætning. I de tilfælde hvor der er tale om en faktiv-konstruktion er det altid sådan, at indholdet af at-sætningen (i det følgende kaldet y) forudsættes at være en sandhed - jeg vil foretrække at sige en realitet - for den talende.

Den der siger de følgende sætninger forudsætter at man virkelig vælger Jensen, og fortæller så noget i relation til denne forudsætning:

- (1)
 - a Det bekymrer hende, at man vælger Jensen
 - b Det er min skyld, at man vælger Jensen
 - c Det er godt, at man vælger Jensen
 - d Hun ved ikke, at man vælger Jensen
 - e Jeg forstår godt, at man vælger Jensen

Derimod er der ikke tale om en sådan forudsætning i de ikke-faktive eksempler:

- (2)
 - a Min kone frygter, at man vælger Jensen
 - b Det er min overbevisning, at man vælger Jensen
 - c Det er bedst, at man vælger Jensen
 - d Hun tror, at man vælger Jensen
 - e Vi foreslog, at man vælger Jensen

At der er tale om en forudsætning (en præsupposition) fremgår bl. a. af det forhold at forudsætningen ikke ændres når sætningen negeres. Hvis vi negerer 1. a:

Det bekymrer hende ikke, at man vælger Jensen

er det stadigvæk sådan at y er en realitet for afsenderen. ⁸⁾ Det der negeres er det Kiparsky kalder assertionen i sætningen (): udsagnet, påstanden) i dette tilfælde hendes holdning til det der er forudsat.

Udsagn, assertion

Man skal være opmærksom på, at modsætningen mellem faktive og ikke-faktive konstruktioner ikke drejer sig om hvorvidt at-sætningsindholdet er en realitet for afsenderen eller det ikke er en realitet for afsenderen, men om hvorvidt det er forudsat som en realitet eller ikke forudsat.

I sætninger som:

Det er sandt, at man vælger Jensen

Det viser sig, at man vælger Jensen

er y jo godt nok en realitet men det er noget der direkte udsiges i sætningen, det er ikke forudsat. Derfor holder y også op med at være en realitet for afsenderen, hvis sætningen negeres.

Denne modsætning mellem forudsat realitet og udsagt realitet, altså mellem præsupposition og assertion viser sig at være afgørende for modsætningen mellem sideordningskonstruktionen y, og det z x (= y, hvad x z) og konstruktionen y, det z x, hvor den sidste sætning styrer den første.

De konstruktioner hvor y er forudsat som en realitet for afsenderen kan altid omskrives til en hvad-konstruktion og aldrig til en styrende konstruktion, mens de der alene udsiger, at y er en realitet altid ved omskrivning bliver til en styrende konstruktion. ⁹⁾

Hvis y = indholdet af at-sætningen
 og z = verbalkonstruktionen i den anførende sætning
 samt x = denne konstruktions humane argument

kan vi opstille følgende regel:

x z , at $y \rightleftharpoons y$, og/men det z $x \rightleftharpoons y$, hvad x z ;
 såfremt z er faktiv.

Eks.: Peter beklager, at man vælger Jensen \rightleftharpoons
 man vælger Jensen og/men det beklager Peter \rightleftharpoons
 man vælger Jensen hvad Peter beklager

Faktivt z er f.eks.:

- (1) Det er godt, kedeligt, interessant, ligegyldigt, spændende,
 overflødigt, overraskende (for x) at y

Det er dumt, frækt, pænt, hensynsfuldt, rigtigt¹
 (af x) at y

x beklager, glemmer, glæder sig over, er overrasket
 over, er skyld i, x forstår¹ (=billige) at y
 det irriterer x at y , det forbavser x at y

- (2) x ved, er klar over, indser, forstår² (= erkende)
 at y

Forskellen mellem faktive og ikke-faktive sætninger er imidlertid ikke (som Kiparsky synes at mene) i alle tilfælde alene et spørgsmål om hvilken verbalkonstruktion man vælger. Ved visse verbaler skifter konstruktionen karakter fra at være faktiv til at være ikke-faktiv under visse bestemte betingelser. Det gælder for verbaler som dem der er nævnt under punkt 2 ovenfor, mens de under punkt 1 altid er faktive.

Det der adskiller gruppe 2 verberne fra de øvrige faktive konstruktioner er at udsagnet drejer sig om x 's (det humane arguments) forhold til realiteten af y .

Ved gruppe 1 verberne angår udsagnet alle mulige andre betydningsforhold mellem det humane argument og y; mens det enten er sådan at realiteten af y er forudsat for x,

x beklager (ikke), at man vælger Jensen

eller sådan at konstruktionen slet ikke implicerer x's forhold til realiteten af y

x er (ikke) skyld i, at y

Det er (ikke) godt (for x), at y

Anderledes forholder det sig med et verbal som vide fra gruppe 2. At konstruktionen

Peter ved, at man vælger Jensen

er faktiv, indebærer som sagt, at den i semantisk forstand kan deles i to dele:

- (1) en forudsætning, nemlig at y er en realitet for afs.
- og (2) et udsagn, i dette tilfælde at denne realitet også er erkendt af x.

Men hvis vi omskriver sætningen således at følgende betingelser er opfyldt:

- (1) x = 1. person
- (2) tempus = præsens
- (3) sætningen er en simpel sætning uden supplerende oplysninger,

så ændres billedet:

Jeg ved, at man vælger Jensen

Nu er det ikke mere muligt at dele sætningen semantisk i en præsupposition og en assertion. Det der skulle være præsuppositionen, at y er en realitet for afs., er nu lig med assertionen. Det er derfor heller ikke muligt at negere konstruktionen (se herom side 107f). Og hvis vi forsøger en af de omtalte omskrivninger til to helsætninger, viser det sig også at være den styrende udgave der er mulig:

Man vælger Jensen. Det ved jeg.¹⁰⁾

Mens den der er karakteristisk for faktive konstruktioner ikke er mulig:

* Man vælger Jensen. Og det ved jeg/hvad jeg ved

Men forudsætningen er vel at mærke at alle 3 betingelser er opfyldt. Hvis tempus # præsens:

Jeg har længe vidst, at Peter er syg

Jeg vidste godt, at Peter er syg

så bliver sætningen igen faktiv, den kan negeres uden at præsuppositionen ændres, og den kan omskrives som andre faktive konstruktioner:

Peter er syg, og det har jeg længe vidst/hvad jeg

længe har vidst

Peter er syg, og det vidste jeg godt/hvad jeg godt vidste

Ligeledes bliver konstruktionen faktiv hvis den udvides:

Jeg ved fra min søster, at Peter er syg

→ Det er fra min søster jeg ved, at Peter er syg

Den kan negeres med bibeholdelse af præsuppositionen

Det er ikke fra min søster jeg ved, at Peter er syg

og den kan omskrives til et hvad-sætningskompleks

finder vi den assertive variant, der ikke forudsætter, men udsiger, at y er en realitet for afs. Den kan derfor ikke omskrives til et hvad-sætningskompleks, men til den styrende konstruktion:

Hun vil skilles. Det forstår jeg nu.

Læg i øvrigt mærke til at i

Jeg forstår, hvis hun vil skilles

finder vi den faktive variant af forstå, svarende til hvad vi tidligere har sagt om udskiftning af at-sætning med hvis-sætning i faktive konstruktioner (se note 8 til side 112).

være rigtigt har på tilsvarende måde en faktiv variant ¹ (= være passende, godt) og en assertiv ² (= være sandt)

(1) Det er rigtigt (af ham), at han hjælper sin lillebror

(2) Det er rigtigt , at han hjælper sin lillebror

(1)→Han hjælper sin lillebror, og det er rigtigt af ham/
hvilket ...

(2)→Han hjælper sin lillebror. Det er rigtigt.

Af de foregående overvejelser over modsætningen mellem de faktive og de ikke-faktive konstruktioner fremgår det at en selvstændig rent ¹¹⁾ konstaterende sætning er en sætning, hvor y er en realitet (eller rettere sættes som en realitet) ¹²⁾ for afsenderen. Dette kunne formaliseres ved at vi lod en sådan sætning styre af en latent, simpel anførende sætning med jeg som subjekt og et verbalt z_0 i præsens, der angiver at y er en realitet for afsenderen ¹²⁾.

En sætning som:

Nielsen er svoger til fru Frederiksen

skal altså forstås som:

(jeg z_0 at) Nielsen er svoger til fru Frederiksen

Den sideordningsforbindelse vi behandler kommer så til at se således ud:

(jeg z_0 at) y, og det z x

Hvis nu, som i den assertive situation, $z = z_0$, tempus er præsens og x er 1. person, så bliver konstruktionen umulig.

Hvis konstruktionen efter og derimod udvides med yderligere information, så bliver den igen mulig, og ligesådan, hvis

z's tempus \neq præsens.

Den omskrivningsregel vi tidligere har set for faktivt z, får altså en højre side der ser ud som ovenstående formel. Hvis vi til dette følger Kiparskys forslag ¹⁴⁾ om at man for at-sætninger i faktive konstruktioner må operere med et latent fact foran at-sætningen, så må også reglens venstre side ændres og den reviderede regel kommer til at se sådan ud:

x z (fact) at y \Rightarrow (jeg z_0 at) y, og det z x;
såfremt z = faktiv

For mig at se kan de to synspunkter forenes, hvis man tænker sig det latente fact som en nominalisering af det latente

(jeg z_0 + præsens)

Som det fremgår af denne formen henviser det i ligningens højre side til hele udtrykket:

(jeg z_0 at) y.

sagt på dansk: det henviser ikke blot til y, men til y som en realitet for afs.

Øvrige ikke-faktive verbalkonstruktioner

Mens de faktive verbalkonstruktioner som vist altid indgår i et sideordnet helsætningskompleks (svarende til et hvad-sætningskompleks) og aldrig etablerer en styrende B-sætning, kan de konstruktioner vi nu skal se på - de der hverken forudsætter eller udsiger at y er en realitet for afs. - jo alle sammen indgår en styrende forbindelse, ¹⁵⁾ forudsat at konstruktionen er bekræftende (jvf. side 107f).

Men hvordan forholder disse verbalkonstruktioner sig til det sideordnede helsætningskompleks

$$(j\text{eg } z_o) y \left\{ \begin{array}{l} \text{og det } z \text{ } x \\ \text{hvad } x \text{ } z \end{array} \right.$$

Eftersom z er ikke-faktiv, er det på forhånd givet at de konstruktioner der måtte kunne etableres, ikke følger den omskrivningsregel der gælder for faktive verber.

$$x \text{ } z \text{ (fact) at } y \rightleftharpoons (j\text{eg } z_o \text{ at) } y \left\{ \begin{array}{l} \text{og det } z \text{ } x \\ \text{hvad } x \text{ } z \end{array} \right.$$

Reglens venstre side ville jo komme til at se sådan ud:

$$x \text{ } z \text{ at } y$$

og dermed bliver de to sider ikke synonyme.

F.eks. er a (svarende til reglens højre side) og b (svarende til reglens venstre side) ikke synonyme i følgende eksempler:

1 a	Peter er begyndt at ryge, men det tror Lise ikke
1 b	Lise tror ikke, at Peter er begyndt at ryge
2 a	Peter er alvorligt syg, hvad hans læge for øvrigt
fortalte mig
2 b	Peters læge fortalte mig, at han er alvorligt syg

b-eksemplerne har nemlig kontekstmuligheder som a-eksemplerne ikke har.

1 b kan forbindes med: og det er nok også løgn, men det kan 1 a ikke. Derimod kan de begge kombineres med: og jeg har ellers selv set det. På lignende måde kan både 2 a og b kombineres med: så vi ser ham nok ikke foreløbig mens kun 2 b kan kombineres med: men det er ikke rigtigt.

Disse eksempler viser, at selvom ingen af disse verber forudsætter eller udsiger at y er en realitet for afsenderen, så er der nogle der under visse betingelser tillader det.

En detaljeret redegørelse for hvilke af disse verbalkonstruktioner der under hvilke betingelser tillader eller udelukker at y er en realitet for afsenderen, ser jeg mig ikke i stand til at give. Forholdet afhænger af om $x = / \neq$ fra 1. person, om tempus $= / \neq$ præsens, om hvilke indholdsfigurer z indeholder, samt i visse tilfælde om konstruktionen er simpel eller suppleret, så der kan etableres en sætningskløvning (jvf. side 116).

Jeg vil derfor nøjes med at gøre rede for nogle typiske verber tro og sige idet jeg først går ud fra at

$x \neq$ 1. person, og tempus = præsens

a. x tror, at Peter er begyndt at ryge

b. x siger, at Peter er begyndt at ryge

Af disse to ikke-faktive sætninger er a. af den type der insisterer på at y ikke er en realitet for afsenderen, det er b. derimod ikke.

a. kan enten betyde at x betragter y som en realitet eller en mulighed, men at afsenderen vil markere at det er det ikke. Det bliver vel endnu tydeligere, når vi vælger et y som afsenderen må vide besked med, og hvor hans valg derfor består i at betragte y som sand eller falsk:

x tror, at jeg har brugt alle pengene

Men a. kan også betyde at x betragter y som en realitet eller en mulighed, og at afsenderen også betragter det som en mulighed. Det kan derimod ikke betyde at x betragter y som en realitet eller mulighed og at afsenderen betragter det som en realitet.

Eksempel b:

x siger, at Peter er begyndt at ryge

hverken forudsætter eller udelukker noget om x's eller om den talendes forhold til realiteten af y. Det kan både indebære at x betragter y som en realitet og at x ikke betragter y som en realitet (x siger, at Peter er begyndt at ryge, men mener ikke noget med det). Og på samme måde udelukker sætningen hverken at afsenderen betragter y som en realitet eller ikke som en realitet. Det der gør den ikke-faktiv er jo alene at y ikke er forudsat (= skal være) en realitet for afsenderen. Derfor er a. mulig, men b. ikke mulig.

a.	Peter er begyndt at ryge	{	og det siger hans søster
	Han dumpede sidste år		forøvrigt også
b.	* Peter er begyndt at ryge	{	hvad hans søster forøvrigt
	* Han dumpede sidste år		også siger
		{	og det tror hans søster
			forøvrigt også
		{	hvad hans søster forøvrigt
			også tror

Verbalkonstruktionen der under de nævnte betingelser udelukker at y er en realitet, er foruden tro f.eks. mene, forestille sig, påstå, og indbilde sig (dette sidste verbum insisterer på at y's negation er en realitet for afsenderen). Verber der ligesom sige ikke udelukker at y er en realitet for afsenderen er f.eks.: meddele, berette, fortælle, huske.

Det der afgør om disse ikke-faktive konstruktioner kan optræde i konstruktionen:

$$(\text{jeg } z_0 \text{ at}) y \begin{cases} \text{og det } z \text{ } x \\ \text{hvad } x \text{ } z \end{cases}$$

er jo samspillet eller modsætningen mellem det latente (jeg z_0) og den pågældende konstruktion. z_0 er, som tidligere nævnt, et verbal i præsens, der udsiger at y aktuelt er en realitet for afsenderen. Hvis z også er i præsens og $x = 1$. person, er konstruktionen umulig, både med verber som tro og med verber som sige. Men hvis z skifter tempus, så er konstruktionen mulig både med tro-gruppen og med sige-gruppen og både med $x = 1$. person og $x \neq 1$. person.

Peter er begyndt at ryge	}	hvad jeg længe har troet/ ment/forestillet mig
Han dumpede sidste år		hvad jeg også sagde hvad Lise også sagde

Ændring af y 's realitet

Under hele den foregående gennemgang af hvilke konstruktioner der kunne fungere i en hvad-sætning, er jeg som nævnt gået ud fra den forudsætning at y var sætningsindholdet i en rent konstaterende selvstændig sætning. Vi har derfor hele tiden kunnet beskrive hvad-konstruktionen alene i relation til den foreslåede latente anførelse og derfor udfra om den forudsatte, udelukkede eller tillod at y var en realitet for afsenderen.

I det følgende vil vi kort gøre rede for 3 måder at ændre denne forudsætning på, for at se hvad det indebærer, og for på den måde yderligere at belyse forslaget om den latente anførelse. Den ene ændring består i at gøre y til indholdet af en at-sætning styret af et ikke-faktivt verbal, sagt på en anden måde: i forhold til y at udskifte den mange gange omtalte latente anførelse med en explicit anførelse. F.eks.:

Lise siger, at Anna kan svømme, hvad x z

Den anden er at indføje et realitets-modificerende adverbial i y :

Anna kan efter sigende svømme 100 meter

og endelig den tredje at operere med et modalverbum med tilsvarende funktion:

Anna skal kunne svømme 100 meter.

EksPLICIT anførelse

Som vi lige har set kunne konstruktionen med ikke-faktivt verbal i præsens og x = jeg ikke fungere som hvad-sætning

*Anna kan svømme, hvad jeg (også) ved, tror, mener, siger, forestiller mig.

Hvis vi nu - ifølge den beskrivelse jeg har foreslået - erstatter den latente anførelse hvor jeg er subjekt, med en eksPLICIT anførelse med et andet subjekt end jeg, så bliver det muligt. Og efter følgende regler: Hvis det anførende verbum er af typen siger, der som tidligere nævnt ikke udelukker at y er en realitet for afsenderen så kan vi have både:

- a. Lise siger/fortæller, at Anna kan svømme 100 meter,
hvad jeg forøvrigt godt ved

og

- b. Lise siger, at Anna kan svømme 100 meter, hvad jeg
også tror

Hvis det anførende verbum derimod er af typen tro kan vi kun have et af samme type, ikke ved

Lise tror/mener, at Anna kan svømme 100 meter,
hvad jeg også tror

men

*Lise tror/mener, at Anna kan svømme 100 meter,
hvad jeg godt ved

Realitetsmodificerende adverbial

Den samme funktion kan opnås ved at indføje et realitetsmodificerende adverbial, f.eks. efter sigende eller formentlig. Men de har ikke samme funktion. Efter sigende i forbindelse med y tillader jeg i hvad-sætningen:

Anna kan efter sigende svømme 100 meter,
hvad jeg gerne tror

Men det gør formentlig ikke:

* Anna kan formentlig svømme 100 meter,
hvad jeg gerne tror.

Forklaringen må være at efter sigende svarer til en anførende sætning med et subjekt # jeg (efter sigende = man siger). Mens formentlig svarer til en styrende sætning med et subjekt, der ikke er forskelligt fra jeg (formentlig = vi mener). Det vil også kunne forklare at vi godt kan have følgende sætning, hvor hvad jeg tror er udvidet.

Han har formentlig provokeret dem, hvad jeg tror
efter at have hørt hans udtalelser i TV.

svarende til:

Jeg tror, at han har provokeret dem og det tror jeg
efter at have hørt

Modal realitetsmodifikation

Og endelig kan realiteten modificeres i verbalkæder med modaler som må og skal ¹⁶⁾. Så vidt jeg kan skønne svarer må til formentlig = vi mener/tror, mens skal svarer til efter sigende = man siger/hævder, se således følgende eksempler:

Han skal være særdeles velhavende, hvad jeg gerne tror

* Han må være særdeles velhavende, hvad jeg gerne tror

men:

Han må være særdeles velhavende, hvad jeg tror efter
at have set hans bilpark

og

*Han må have været her i går, hvad jeg også/gerne
tror

men:

Han må have været her i går, hvad hans søster også
tror.

At må og formentlig svarer til jeg tror, og at skal og efter sigende svarer til man siger/hævder/etc. giver sig endvidere tilkende på den måde, at de der svarer til samme oversætning kan kombineres til redundante, men mulige ytringer (1) og (2), mens de der svarer til modstridende oversætninger ikke kan kombineres i samme ytring (3) og (4).

- (1) Han må formentlig have været her
- (2) Han skal efter sigende have været her
- (3)* Han må efter sigende have været her
- (4)* Han skal formentlig have været her

Tillæg

Parentetiske hvad-konstruktioner i øvrigt

I de foregående afsnit har vi set hvordan hvad-konstruktioner synonymt med sideordningskonstruktioner med og det kunne vise tilbage til en konstaterende helsætning eller en tilsvarende at-sætning.

Men hvad-konstruktioner af denne parentetiske type har et videre funktionsområde.

Hver gang der mellem to sideordnede sætninger kan henvises fra den sidste (B) til en del af den første (A) med et det, der ikke er genus/numerus differentierede er det også muligt at omskrive B-sætningen til en hvad-sætning.

- (1) Værkføreren krævede, at vi skulle arbejde over. Men det havde jeg ikke lyst til/hvad jeg (nu) ikke havde lyst til.
- (2) Han foreslog mig at komme. Og det accepterede jeg/hvad jeg accepterede.
- (3) Han skulle lære at tale russisk. Og det faldt ham svært/hvad der faldt ham svært.
- (4) Han lignede en officer og det var han også/hvad han også var.
- (5) Så blev han vred. Og det blev han i øvrigt ofte/hvad han i øvrigt ofte blev.
- (6) Vi har brug for en damptrømler. Og det kan Peter vist godt skaffe/hvad Peter vist godt kan skaffe.
- (7) Jeg elsker vindruer. Og det gav Lise mig så/hvad Lise så gav mig.

men:

- (8) Jeg har købt et bord. Og det tænker jeg på at give til Lise/som jeg tænker på at give til Lise.
- (9) Peter er kommet med et forslag. Og det vil jeg i øvrigt gerne støtte/som jeg i øvrigt gerne vil støtte.

I eksemplerne (8) og (9) har vi et det, der kongruerer med et neutralt substantiv i ubestemt form med individualiserende betydning. Og så kan B-sætningen omskrives til en parentetisk som-sætning.

I de foregående eksempler, hvor og det kan udskiftes med hvad, så B-sætningen bliver til en parentetisk hvad-sætning, er der tale om et det der ikke kongruerer i numerus og genus. De nominaler (i eksemplerne (6) og (7)) som det kunne have kongrueret med, har i disse tilfælde generel betydning.¹⁷⁾

Noter

- 1) Se f.eks. Diderichsen EDG § 82, tillæg 2 og Peter Harms Larsen NyS 1, side 42 ff.
- 2) Peter Harms Larsens forsøg på at give et forslag til en ny klassifikation af bisætninger (NyS 1, side 42 ff) bygger i realiteten på den antagelse, at det i princippet altid er muligt at foretage en sådan omskrivning.
- 3) Læg mærke til at det i disse parentetiske hvad-konstruktioner i modsætning til de ikke-parentetiske, er muligt at indsætte helkædeverbialer (om disse se NyS 2, side 126 ff).
- 4) Man kan vist nok tænke sig en situation hvor sætningen
 - (3) Jeg ved ikke, at hun kommer
 giver god mening, men så svarer den netop ikke til en styrende A.B-forbindelse:

Hun kommer. Det ved jeg ikke,

 men til en sideordning:

Hun kommer. Men det ved jeg ikke.

 forstået som:

Hun kommer. Det ved jeg faktisk godt, men jeg lader som jeg ikke ved det.
- 5) Idet B⁰ så er en styrende sætning i forhold til A.
- 6) 1. gang trykt i Progress in Linguistics, The Hague. Mouton 1970. Genoptrykt i Semantics. Cambridge 1971.
- 7) I P. Harms Larsens artikel i NyS 1 går han ud fra, at det på tilsvarende måde altid er muligt at indsætte et såkaldt determinativ: det (problem) foran en at-sætning uden at være opmærksom på, at han kun opererer med faktive eksempler.
- 8) Realiteten ophæves kun når at-sætningen erstattes med en hvis-sætning med samme sætningsindhold:

Det bekymrer hende ikke, hvis man vælger Jensen

Det er min skyld/Det er godt, hvis man vælger Jensen

 Denne funktion af hvis-sætninger er karakteristisk for faktive konstruktioner. Se også side 117.
- 9) Dette syntaktiske skel mellem sideordnet og styrende konstruktion er således et argument for den af Kiparsky foreslåede modsætning mellem faktive og ikke-faktive konstruktioner; så vidt jeg kan se et argument der - i hvert fald hvad angår dansk - er nok så tvingende som visse af dem der nævnes i Kiparskys artikel.

10) Læg mærke til forskellen:

1. Hun elskede ham ikke mere, og det vidste han
2. Hun elskede ham ikke mere. Det vidste han

I disse fiktionsprosa-eksempler fungerer 1. efter de regler der gælder i normal prosa: Forfatteren, afsenderen står inde for A-sætningens realitet.

I 2. står forfatteren ikke inde for A-sætningens realitet, det er et eksempel på dækning, med den sædvanlige forskydning af 1.person → 3.person og præsens → præteritum. Sætningen svarer altså til normalprosaens:

Hun elsker mig ikke. Det ved jeg.

- 11) Om sætninger med modale eller adverbielle realitetsmodifikatorer, se side 124f.
- 12) Når jeg her og andre steder taler om at *y* er en realitet for afsenderen skal det ikke forstås i relation til nogen virkelighed uden for sproget, men alene til den virkelighed som afsenderen skaber med sine sætninger. Er der ikke overensstemmelse mellem afsenderens virkelighed og den "virkelighed" han ønsker at sætte, kan det jo undertiden vise sig ved, at han ikke konsekvent magter at overholde de regler sproget giver for hvordan virkeligheden skal sættes ("Mor gav os lov til at blive oppe og det tror Lise også"). Et mere raffineret eksempel kan f.eks. studeres i min afhandling: Om Tilblivelsen af Leonora Christinas Jammersminde (afsnittet: Det fingerede berettertidspunkt) APPhs XXVIII side 96.
- 13) John Ross (On Declarative Sentences i Readings in English Transformational Grammar 1970) har som bekendt foreslået at operere med et latent performativ til konstaterende sætninger (svarende til "Jeg siger dig hermed at"), der altid er strøget i overfladestrukturen, men som viser sin eksistens i forbindelse med de kontekster der kan knyttes til konstaterende sætninger.
Verbet sige er blot et forslag til et abstrakt verbum med følgende karakteristika (+ x, + performativ, + kommunikativ, + lingvistisk, + deklarativ). Som vi senere skal se er verbet sige jo ikke et verbal der, når det ikke fungerer som performativ, opfylder den betingelse vi lige har stillet: at det skal betegne y som en realitet for jeg.
Det må derfor bero på den særlige performative funktion, hvis sige kan være performativt verbum for konstaterende sætninger.
- 14) Se Kiparsky side 356.
- 15) Blandt de ikke-faktive verbalkonstruktioner er der en stor gruppe, som jeg har valgt ikke at behandle her. Det er den gruppe, hvor at-sætningen ikke optræder konstativt, men hvor dens indhold defineres som et krav, et ønske etc.

Vi forlanger	}	at Peter hjælper med rengøringen
Hun foreslog		
De ønsker		

Sådanne konstruktioner kan ikke omskrives til y, det z x uden at der i y indsættes et modalverbum der markerer at sætningen ikke er konstaterende:

*Peter hjælper med rengøringen	}	{	Det forlanger vi
Peter <u>skal</u> hjælpe med rengøringen			Det foreslog hun
			Det ønsker de

- 16) Om enkeltheder i dette forhold se Erik Hansen: Modal interessens. Danske Studier 1972, især side 15 f og 20 f.
- 17) Jvf. Teleman: Definita och in definitiva attribut i nusvenskan, side 41 (Lundastudier 1969).